

operaretur, veluti pro nihilo legem ducens vel saltem ut aliquo modo soluta respectu legis. Ergo hæc sola per se tuto régit actiones nostras, seu est regula morum.

135. — *Corollarium.* 1° Conscientia invincibiliter erronea non est recta, tamen subjective certa; inde per se non est regula, sed per accidens. Voluntas enim quæ per se est cæca, et ductu intelligentiæ regitur, aliam regulam tunc habere nequit; ergo sufficit hæc ad reddendam voluntatem rectam, quæ quantum in se est, operatur secundum legem. Vincibiliter erronea non est certa neque recta; ergo non est regula. Debet ergo deponi hæc conscientia, seu mutari iudicium sive speculativum, sive practicum (II, 303).

2° Conscientia *præctice*, nempe in ipso exercitio actionis, dubia, non est regula morum; quippe cum voluntati nullam directionem ostendat. Qui ergo operaretur cum conscientia præctice dubia, se exponeret periculo peccandi, et revera peccaret; voluntas enim nihil duceret regulam agendi. Conscientia *speculative* dubia, nempe quæ extra exercitium dubitat an hoc vel illud sit licitum necne, non est etiam *per se* regula: ut fieri potest ut aliquis speculative dubitet, et tamen præctice cum certitudine iudicet se bene operari: v. g. miles qui speculative dubitat an bellum justum sit, potest tamen præctice iudicare sibi licitum esse militare in hoc bello.

Conscientia tunc est *speculative dubia et præctice certa*: hæc certitudo acquiritur ex quibusdam principis practicis, quæ manifestant honestatem actionis, quæ fuerat dubii speculativi occasio.

3° Idem sentiendum de conscientia probabili ac de conscientia speculative dubia, quæ ceteroquin eodem recidit: conscientia enim vere probabilis fit certa de licitate actus ex hoc generali principio: Ubi non est lex certa, nec obligatio: porro quandiu remanet probabilitas, existentia legis dubia perstat.

SECUNDA PARS

ETHICA SPECIALIS

SEU JUS NATURÆ

136. — Hactenus consideravimus principia quæ actionem humanam aut eliciunt aut dirigunt ad honestatem generatim inspectam. Nunc altero et specialiori modo consideratur eadem actio humana, nimirum quatenus elicitur ab homine in determinata conditione spectato, quæ ordinem ad alia entia dicit. Itaque hæc pars ethicæ dicitur potest *specialis*, tum 1° quia actionem humanam non amplius inspicit in genere, sed in quadam specie determinatam 2° quia honestatam, non in genere, sed determinatam speciem honestatis rimatur. Potest etiam appellari *jus naturæ*, quia actus considerat prout dicunt ordinem ad alterum aliquo modo distinctum, sive realiter sive juris fictione, ab operante, seu important quamdam adæquationem cum termino assignato, quod pertinet ad rationem justitiæ (60). Inde nihil vetat quin Ethica specialis Jus naturale etiam nominetur. Nunc divisio hujus partis inquirenda est:

Dum consideramus actionem humanam in subjecto a quo elicitur, statim deprehendimus ordinem dependentiæ omnium actionum humanarum respectu Dei. Subjectum enim quod operatur est creatura, et nihil habet quod non sit creatum, ac proinde omnes ejus operationes ordini a divina sapientia dictato subjectæ sunt: creatura ordinem accipit a creatore, qui est ipse ordo increatus et *absolutus*. Porro hæc dependentiæ essentialis et universalis manifeste importat obligationem faciendi quæ præscribuntur, et omittendi quæ vetantur a Deo, et sic efflorescit notio *officii*; officium enim nihil est aliud quam moralis obligatio, qua ordo prescriptus voluntatem ad aliquid faciendum vel omittendum adstringit.

Sed obligatio obsequendi ordinem impositum importat

evidenter facultatem moralem inviolabilem faciendi ea omnia quæ ordini proposito conformia sunt : hæc moralis facultas aliquid faciendi est id quod nuncupatur *jus* (61, 2°).

Itaque ex ipso officio in nobis spectato enascitur jus, etsi in ordine absoluto jus precedat officium : jus enim in Deo, qui nullis officiis devinctur, producit officium in creaturis : et hæc officia jus ipsum in creaturis pariunt.

Jam vero jura et officia possunt considerari in homine qua homo est, nempe abstractione facta alicujus status socialis, cui foret addictus, et pars ethicæ naturalis, quæ circa hæc jura et officia versatur. *Jus privatum* a nonnullis non inepte nuncupatur. Præterea jurum officiorumque hominis ordinem socialem spectantium complexus perpendi potest, qui constituit objectum *juris publici*. Tamen notandum est quod vocabula *juris publici* et *juris privati* paulum detorquentur a significatione communiter recepta apud legisperitos. Nam jus publicum est scientia quæ determinat jura et officia potestatis et communitatis perfectæ ad invicem, dum jus privatum ostendit jura privatorum, in eadem communitate. Sed hæc nostra jurisprudentia in jus privatum et jus publicum sensu explicato apte partitur; et jus, prout est scientia, jura et officia, quæ sunt duo inter se correlativa, complectitur.

SECTIO PRIMA

Jus privatum.

137. — Officia erga Deum homo essentialiter devinctur; sed hæc officia secum alia important : in officio enim servandi ordinem a Deo impositum multa alia continentur, quæ etiam sunt fons aliquorum jurum. Cum in omnium rerum relationibus sit ordo a Deo impositus, fit ut officium colendi Deum involvat officium servandi hunc ordinem. At prædictus ordo exhibet, præter Deum ipsum, triplicem præsertim terminum, quem homo in suis operationibus spectare debet, nempe seipsum et cæteros homines.

Itaque triplex est genus officiorum quibus aut erga Deum, aut erga *nosmetipsos*, aut erga *alios homines* de-

vincimur, et consequenter præsens caput in tres articulos partiemur. Per modum unius de obligationibus et juribus ex officiis enascentibus, eloquemur.

Agemus præcipue de officiis *essentialibus* seu *primitivis*, quæ nempe fundantur in essentialibus hominis relationibus; de officiis enim *derivatis* seu *adventitiis*, id est, quæ oriuntur ex quibusdam relationibus superadditis, opæ alicujus facti humani, non agemus nisi quoad fundamentum quod habent in aliquo officio naturali.

CAPUT I

DE HOMINUM OFFICIIS ERGA DEUM.

138. — Summa officiorum hominis erga Deum nuncupatur *religio* (63). Vox religio venit a *religando* quia religio homines Deo ligat, cui principaliter alligari debemus tanquam indeficienti principio; inde officio religionis exhibetur Deo cultus debitus, tanquam primo omnium rerum principio : *excellentia* Dei increata et infinita est ratio finalis ob quam Deus est colendus cultu perfecto; ejus *beneficia* sunt id per quod illa excellentia nobis applicatur, et apprehendi potest tanquam ad nos pertinens.

Officia religionis deponi possunt aut ex divina ac supernaturali revelatione, et tunc religio dicitur supernaturalis, aut ex ipsa ratione naturali, et tunc summa officiorum dicitur religio naturalis. Jamvero revelatio supernaturalis multas promulgat veritates, quæ mentibus nostris sunt etiam naturaliter insculptæ, quæque proinde pertinent ad religionem naturalem. Itaque methodi causa agemus 1° de religione generatim sumpta, deinde et per modum complementi 2° de religione supernaturali specialim inspecta.

ARTICULUS I.

De religione generatim inspecta.

139. — Religionis alia pars est *theoretica* et alia *practica*. Prima pars Dei notitiam, ex qua summa ejus perfec-

tio nobis innotescit, et necessitatem obsequii actibus nostris Deo præstandi exhibet. Altera naturam hujus obsequii seu formam actuum nostrorum ad Deum relatorum ostendit, et appellatur cultus, qui dividitur in internum et externum, prout constat actibus internis tantum, vel etiam externis. Partem theoreticam dedimus in Theodicea: superest ergo ut necessariam relationem hominis ad illud objectum declaramus; et hæc necessaria relatio consistit primitus et præcipue in cognitione et amore. Itaque:

140. — THESIS I. *Officia omnium prima et cæteris omnibus anteponenda sunt officia religionis.*

Probatur. Officia quæ imponunt immediatum ordinem ad finem ultimum sunt prima et potissima: ordinatio enim ad finem ultimum est essentialis, cui obnoxia est quælibet ordinatio particularis, namque finis intermedius rationem medii habet respectu finis ultimi. Atqui officia religionis seu erga Deum spectant ad finem ultimum (37); nihil aliud enim sunt quam necessarius ordo hominis ad suum finem ultimum. Ergo hæc officia sunt primaria, aliis cujusque generis anteponenda.

140 bis. — *Corollarium.* Itaque qui de honestate quadam naturali gloriantur, religione contempta, ipsam legem naturæ missam faciunt, et ideo stulti ac insipientes merito dicuntur; idem etiam sentiendum de iis qui officia ordinis civilis et politici anteponunt officiis religionis.

141. — THESIS II. *Cognitio Dei inter primitiva et essentialia naturæ rationalis officia computari debet.*

Probatur. 1º Inter officia religionis primum et præcipuum est cognitio Dei, cum hoc officium sit conditio cæterorum; atqui officia omnium prima sunt officia religionis. Ergo.

Probatur. 2º Natura rationalis suum finem prosequitur cognoscendo et diligendo, secus operatio non esset consentanea nature operantis, ac proinde contra ordinem prodiret. Ergo cognitio Dei, ultimi finis, jure naturæ præscribitur ut officium fundamentale.

142. — THESIS III. *Amor Dei, tanquam objecti summe boni, est jure naturæ præscriptus.*

Jam resultat ex dictis, sed

Probatur. Ratio naturalis facile probat Deum esse hominum vel absolute in se, vel relative quoad nos (II, 305), ideoque summe amabilem et fontem cujuscumque amabilitatis creatæ. Atqui ordo nature poscit ut voluntas se convertat ad illud bonum, quod a ratione proponitur ut maximum et fons primarius ad quem revocatur quælibet bonitas. Ergo amor Dei jure naturæ præscribitur.

De cultu.

143. — Cultus, qui juxta etymon, a verbo *colere* venit, generatim est *honor cum quadam submissione*. Itaque cultus divinus est actus quo reddimus summum quem Deo debemus honorem. Quando reverentiam et obsequium actibus internis Deo exhibemus, cultus dicitur internus; si cultus internus sensibilibus signis exprimitur, et manifestatur, cultus erit externus (137).

Actus in quibus consistit cultus internus sunt præsertim adoratio, oratio, gratiarum actio, timor et submitio animi.

144. — THESIS. *Homo tenetur ad internum Dei cultum.*

Probatur. 1º Officia hominis erga Deum fundantur in infinita Dei excellentia et in dependentia essentiali hominis respectu Dei, ac cognitione hujusce dependentiæ essentialis. Atqui non modo corpus, sed ipsa anima humana cum omnibus facultatibus quibus ornatur, est creatura, ac proinde Deo creatori subiecta; imo et hanc dependentiam ignorare nequit, quia ex una parte lex dependentiæ clarè manifestatur in beneficiis acceptis, et ex altera homo facultate cognoscendi a divino conditore fuit ornatus. Ergo anima in actibus suis debet se gerere ut nihil habens quod non sit ex Deo, seu colere Deum cultu interno, qui proprius est animæ.

2º Si analysim institamus præcipuorum actuum quibus constat cultus internus, perspicue videbimus hominem ad talem cultum teneri. Itemini:

1° Deo evidenter debemus *adorationem*, seu cultus debet esse *latreuticus*, nempe perfectæ servitutis. Adorare nihil aliud est quam supremum Dei dominium in nos ex animo confiteri ipsique sese prorsus subicere; sed ratio recta nullo negotio manifestat illud supremum dominium et nostram subjectionem; ergo ut voluntas ordinem rationis rectæ servet, debet Deum adorare.

2° Deum *orare debemus*, nam ratio naturalis etiam ostendit Deum esse summe potentem et beneficium, atque homines ejus auxilio semper et in omnibus indigere: præterea Deus non ineluctabili necessitate regit omnia (II, 437), sed ita res omnes disposuit ut orationes hominum sint causæ ex quibus aliqui effectus proveniant. Porro orare nihil est aliud quam indigentiam nostram et summam Dei beneficentiam profiteri. Ergo ratio naturalis necessitatem orationis ostendit; sic cultus erit *impetratorius*.

3° Deus etiam *timeri* debet ab hominibus. Timor determinatur a potestate puniendi fontes: sed Deum hac potestate castigandi homines instruit ratio naturalis etiam indubie ostendit. Ergo timor Domini inter officia hominis necessario computatur, spectatum in statu naturæ lapsæ. Inde cultus esse debet, in præsentî statu, expiatorius aut satisfactorius, vel *propitiatorius*.

4° Deo *gratias agere* tenemur; est enim lex naturæ quæ jubet ut gratias benefactoribus referamus: ratio naturalis ingratum in benefactores animum improbat. Atqui Deus nobis dedit quidquid boni nobis inest. Ergo cultus debet esse *eucharisticus*.

145. — *Scholium*. Cum Deus creaturas omnes etiam minimas considerit et de omnibus curam habeat (II, 449, 450), liquet cultum internum animi grati Deum non dedignare; suis enim creaturis finem ipse assignavit, et mediis idoneis ad illum finem assequendum easdem instruit: quamobrem ordinatio operationum creaturæ in mundo visibili nobilioris non est aliquid coram Deo indifferens.

146. — THESIS II. *Deo etiam debitus est jure naturæ cultus externus.*

Probatur. 1° Deus non tantum animæ, sed et corporis

nostri creator est: sed creatura debet creatorem colere, et quiddid est creatum ad supremum conditorem referro. Ergo etiam corpus suo modo debet Deo creatori honorem reddere, suamque dependentiam recognoscere, quod est cultum externum reddere.

2° Homo constat animo et corpore, et utriusque in operando utitur ministerio: operatio externa est velut complementum et signum operationis internæ. Ergo ut homo, quæ homo est, Deo præstet obsequium, interioribus actibus externos conjungere debet.

3° Homo ut Deo conjungatur et reverentiam ac honorem modo debito reddat, sensibilibus manductione indiget: 1° per sensibilia ad Deum cognoscendum ducimur (II, 32), « *invisibilia Dei per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur* (1). » 2° Homo ita pendet a sensibus ut aliquibus corporalibus, seu signis externis, tanquam incitamentis, indigeat, quæ pios in Deum affectus foveant ac suscitent: his signis mens hominis excitatur ad spirituales actus, quibus Deo conjungitur.

Ergo jure naturæ cultum externum Deo debemus.

147. — THESIS III. *Deo debitus est cultus etiam socialis, qui nempe ab hominibus societatem efformantibus celebratur.*

Nota. Cultus externus potest esse vel unius tantum, aut plurium quatenus singularum, vel hominum societatem efformantium, et quatenus est actus socialis: de isto nunc agitur.

Probatur. 1° Officium colendi Deum realiter, interius et exterius præstare debet homo, non abstracte consideratus, sed ille qui actus reales et physicos elicit. Atqui homo in concreto spectatus, seu officium reale præstans, non solitariam vitam degit, sed societalem: imo ejus actus externi, qui officio constanti et continuo obligantur respondent, nequeunt non esse aliquo modo sociales: videri possunt ab aliis hominibus, qui proinde vi alienius instinctus plane naturalis, commoventur ad taliter agendum. Ergo homo præstare debet cultum publicum et socialem.

(1) Ad Rom. c. 1.

2° Homo ad cultum Dei referre debet omnes facultates quæ a Deo accepti: omne enim donum Dei referre tenetur ad ejus gloriam. Atqui instinctus socialis in homine et beneficium societatis sunt dona Dei: Deus enim creando hominem, illum ordinavit ad statum sociale, et infudit in illo appetitum naturalem societatis; societas ipsa, ut postea videbimus, est opus Dei: ergo et ipse ordo socialis debet quibusdam actibus communibus ac publicis referri ad Deum.

Præterea vi unionis socialis, quæ est facultas a Deo concessa, homines plus possunt quam si soli seorsim operarentur: ergo illud incrementum virium, seu actus sociales Deo referri debent, ut primo principio et ultimo fini cujusque vis creata.

148. — *Corollarium I.* Homines ergo vires collectivæ conferre debent ad Deum glorificandum, orandum, etc.; et dum hæc adimplent officia, ad summ finem ultimum gradiuntur. Itaque quædam societas religiosa jure naturæ exstare debet inter homines, et hæc societas non est tantum hominum *cum Deo*, sed hominum *inter se*.

149. — *Corollarium II.* Ex signis sensibilibus et publicis debita subjectionis et honoris hominum in Deum accuratus et magis idoneum est sacrificium, quod natura sua supremum Dei in res omnes dominium, quoad vitam et mortem, eximio exprimit: et hic modus cultum Deo exhibendi, apud omnes gentes et quovis tempore fuit in publicum usum deductus. Ergo oblatio alienius sacrificii ad jus naturæ pertinere videtur (1), et cæteroque in basis et fundamentum cujuscumque cultus publici apud quaslibet hominum nationes: unde videtur in natura ipsa fundamentum habere, saltem in hypothesi *status naturæ lapsæ*. Homo peccator humanaque societas rem substantialem sibi substituit, eamque velut sui vice totam Deo offert per realem destructionem vel æquivalentem exanationem, ut in ea et per eam agnitio dominii Dei in res omnes, absoluta dependentia et reatus hominis lapsi exprimat et adspectabilis reddatur.

(1) Vide S. Thom., S. Th. 2, 2^a, q. 850, 4; Suarez, de Euch. desp. 73, §. 4.

ARTICULUS II.

De religione supernaturali.

150. — Religio sumi potest in sensu subjective et tunc est virtus moralis (83), aut in sensu objective, et tunc est complexus veritatum theoreticarum et practicarum de Deo et cultu divino (136). Quando ejusmodi veritates, non per naturalem rationem ex contemplatione mundi sese evolventem, deprehenduntur, sed a Deo, speciali ac supernaturali modo; hominibus manifestantur, religio has veritates complectens dicitur supernaturalis.

Revelatio, juxta vim nominis, est rei tectæ seu occultæ manifestatio, *remotio veli*, ideoque revelationis nomen proprie convenit veritatibus ad quas homo naturali lumine assurgere nequit (I, 25). Si enim ageretur de veritatibus ordinis naturalis quæ ambitum rationis humanæ non excedunt, non omnino indigeremus auxilio externo *ad removendum velum*: veritates ejusmodi pro nobis non sunt absolute et stricte loquendo velatæ.

Ordo naturalis hic presse sumatur, nempe quatenus distinguitur ab ordine, non modo supernaturali, sed et præternaturali, ideoque abstrahimus a distinctione inter ordinem præternaturalem et supernaturalem.

Hoc loco tamen animadvertere oportet in primis triplicem hunc ordinem esse vel *logicum*, id est, secundum respectum ad mentem cogitantem intelligentemque, vel *ontologicum*, scilicet rebus ipsis bonisque in se simpliciterque spectatis consistentem. Ordo logicus seu idealis proprio nomine diceretur rationalis, præternaturalis vel supernaturalis, dum appellationes mox adhibite ordinem ontologicum potius indicent.

Superius (II, 91) præternaturalem et supernaturalem in ordine ontologico et *quoad affectionem* tantum consideravimus. In præsens directe agitur de rationali et præternaturali.

Animadvertendum est iterum 1° ordinem logicum eumque rationale absolvi veritatibus quæ insita rationis humanæ facultate inveniri possunt; 2° ordo præternaturalis hisce propositionibus constat quæ, licet non subsint

inventioni rationis, semel nihilominus cœlitus manifestata, ideis claris, distinctis propriisque apprehenduntur. Denique 3° succedunt mysteria, a veritatibus hactenus laudatis distincta, quæ ordinem constituunt plane supernaturaliom : ea nequeunt non modo nativâ facultate inveniri, verum etiam, licet divinitus patefacta, claris propriisque notionibus mente nostra apprehendi : nonnisi ideis analogis ad animum referuntur.

Attamen ut veritates naturales facilius, citius, clarius, certius ac plenius hominibus innotescant, earundem revelatio est maxime utilis, ideoque Deus summe bonus et providens multas veritates hujus ordinis, per modum extra vires naturæ positum, manifestavit.

Veritates naturales, hoc modo revelatæ, sunt veritates necessariæ, quæ nempe Deum et mores respiciunt : veritates illæ, quatenus revelatæ, sunt supernaturales ex parte *medii*, et naturales ex parte *objecti*. Veritas dicitur naturalis ex parte *objecti* simul et *medii*, quando non modo est cognoscibilis per species sensibiles, seu per medium naturæ, sed etiam quando hæc ratione cognita fuit.

Ergo revelatio supernaturalis duplicem ordinem veritatum complectitur, *supernaturales* nempe et *naturales* : revelatio veritatum secundi ordinis est dumtaxat supernaturalis *quoad modum* : objectum enim per se non est supernaturale ; illa quæ veritates prioris generis complectitur, est supernaturalis, non solum *quoad modum* manifestandi, sed etiam quoad rem manifestatam, seu quoad *objectum*.

151. — THESIS I. *Deus homini potest revelare veritates tum naturales tum supernaturales.*

Probatur. 1^a *pars.* Revelatio supernaturalis veritatum ordinis naturalis non repugnat neque ex parte Dei, neque ex parte hominis, neque ex parte *objecti* : atqui factum revelationis ad hæc tria dumtaxat ordinem dicit. Ergo est possibile.

1° *Objectum* revelari potest : agitur de veritatibus quas homo alios homines docere potest ; ergo et ipse Deus potest easdem nos docere

2° *Deus* profecto has veritates cognoscit : est omnisciens ; non eget mediis manifestandi, siquidem est omnipotens ; non deest motivum revelandi has veritates, nam sunt homini necessariae, qui hujusce revelationis expertus, diu laborasset, et cum periculo errandi, ad illas propria industria inveniendas.

3° *Homo* hæc revelationem excipere potest : est enim facultate intelligendi præditus : discit aut inveniendi per se aut recipiendo ab aliis. Ergo nulla impossibilitas ut veritates naturales Deus revelet.

Probatur. 2^a *pars* consimili argumento. 1° Dantur veritates supernaturales : Deus certo multa cognoscit ad quæ homo, utpote intelligentia finita præditus, se attollere nequit proprio conatu. Ejusmodi veritates, non secus ac naturales, sunt sermone effabiles, siquidem ipse homo profari potest etiam veritates quas non intelligit. Ergo non deest objectum aptum.

2° *Deus* nulla ignorantia et nulla impotentia laborat, ideoque cognoscit et habet in promptu media manifestandi. *Motivum* Deo dignum etiam non deest : gloria Dei, cujus infinita sapientia magis fulget in ordine externo, et major perfectio hominis, cujus intelligentia superius evehitur, et voluntas ad ferventius amandum excitatur ex hæc supernaturalium manifestatione.

3° Ex parte hominis revelationem excipientis nulla etiam deprehenditur impossibilitas. Est enim capax recipiendi actionem Dei revelantis : cognoscere potest supernaturalia quando ei proponuntur.

152. — *Scholium.* Si speciali modo *mysteria* consideremus, statim videmus hominem posse illorum excipere revelationem. Etsi mysterium dicatur, et sit pro nobis *res abscondita*, sive quoad existentiam sive quoad intimam rationem, tamen dum revelatur, non remanet sub omni respectu absconditum. Homo conceptibus analogis intelligit quid sit veritas illa revelata, licet rationem intrinsecam hujus veritatis ignoret. Conceptum ergo proprium, ut opponitur analogo, non habet, licet habeat verum realeque conceptum. Ergo mysterium est materia apta ad revelationem.

Homo non raro multa cognoscit etiam ordinis naturalis

quorum rationem intimam non perspicit, imò nec suscipitur. Itaque Deus potest mysteria homini revelare.

153. — THESIS II. *Necessarium omnino fuit ut homini semel ad supernaturalem ordinem erecto, revelentur supernaturalia credenda.*

Probat. Homo debet operationes elicere coherentes statui in quo est: si ad aliquem statum erectus foret in quo operari non valeret, jam ad illum non attolleretur ut homo, nempe ut ens vita talis generis ornatum. Status enim vitæ est status operationum vitalium. Atqui voluntas nequit appetere bona quæ intellectus non cognosceret, ac proinde in ordine illorum bonorum nulla daretur actio humana. Ergo cum intellectus naturaliter hæc bona vitæ supernaturalis non cognoscit, necesse fuit, ad hoc ut homo in tali statu vitæ operationes vitales eliciat, quod supernaturalia illi revelentur.

154. — THESIS III. *Revelatio veritatum ordinis naturalis fuisset homini, etiam ad statum supernaturalem non erecto, moraliter necessaria.*

Nota. 1° Necessitas est duplex: *physica* scilicet et *moralis* prout fundatur in impotentia physica vel morali. Impotentia physica ea est qua homo defectu virtutis aut principii aut conditionis prærequisite ad talem actum non potest agere; v. g., cæcus nequit videre colores. Impotentia moralis ea est qua homo, physice capax aliquis actus, præpeditur extrinseco impedimento ne fiat id circa quod dicitur impotens. Itaque quando potentia cognitiva est moraliter irreductibilis ad actum propter difficultates, intellectus laborat impotentia morali, v. g.: aliquis homo non potest moraliter adipisci omnes scientias ordinis naturalis, etsi physice sit capax cognoscendi quæcumque veritatem earundem.

Nota. 2° Agitur de veritatibus naturalibus quæ Deum respiciunt et mores, quæque proinde sunt necessariae omnibus omnino hominibus, ad ordinationem vitæ intuitu finis ultimi.

Probat. 1° Homo, proprio nisu, ad illarum veritatum cognitionem distinctam et certam devenire nequit 1° sine

exulta, imo et acutissima, intelligentia et simul 2° sine magno et diuturno labore: agitur de cognitione distincta et certa sublimiorum veritatum ordinis naturalis, nempe de cognitione sufficiente ad vitam regendam moresque informandos. Porro condiciones enumeratæ jam requiruntur ad veritatum superiorum ejuſcumque scientiæ humane ademptionem; a fortiori quando agitur de sublimiorum veritatibus totius ordinis naturalis.

Atqui 1° paucissimi reperiuntur homines ad speculandum apti, et ex illis multi cura rei familiaris, instabilitate juventutis, passionibus impediuntur; non pauci pigritia laborant, etc.; 2° si aliqui hisce impedimentis vacarent, ad illas cognitiones nonnisi post longum tempus devenirent, et forsân cum multis erroribus, qui investigationibus solius rationis admisceri solent, propter nativam debilitatem intelligentiæ et lusum imaginationis. Ergo homines plerique, seu genus humanum, impotentia morali laborat circa cognitionem laudatarum veritatum, ideoque revelatio supernaturalis est moraliter necessaria.

2° Ante revelationem christianam totum fere genus humanum in omnem errorem contra rectam rationem, et in turpissimam pravitatem contra ethice naturalis præcepta prolapsus est: seriem errorum texere nimis longum foret: sufficit ut in memoriam revocemus errores turpissimos omnium fere populorum circa Dei ipsius naturam. Ad veritates practicas quod attinet, historici, dum mores populorum referunt, sufficienter probant quantum isti mores distabant à præceptis maxime essentialibus ipsius legis naturæ. Ut nihil dicam de philosophis ethicis, quorum doctrinæ morales inter se perpetuo collidunt; imo illi philosophi ita cœcitatebant ut in suis scriptis ad rectam rationem et legem naturæ continuo offenderent, ut videre est in historia philosophiæ. Ergo ille constans status generis humani primævam revelationem plus minusve oblitit etiam ostendit cum plena evidentiâ necessitatem moralem revelationis supernaturalis, etiam quoad veritates naturales.

155. — *Scholium.* Revelatio est simpliciter, seu *physice*, necessaria ad cognitionem veritatum entitative supernaturalium, ut per se patet; veritates enim ille in tantum

dicuntur supernaturales in quantum nullum datur medium naturale ad illas assequendas. Verum exinde non potest erui, ut innuere videntur quidam scriptores incauti, quod manifestatio supernaturalis illarum veritatum sit generi humano physice necessaria; id enim importaret ex parte hominis absolutam necessitatem cognoscendi has veritates; hæc enim manifestatio est factum benevolentis Dei, supra dignum clargientis. Sed ex facto revelationis supernaturalis exurgit quedam necessitas, non ex parte Dei revelantis, sed ex parte hominis; itaque.

156. — THESIS IV. *Homo officio adstringitur amplectenda revelationis, quæ facta sit, et eam inquirendi, si nondum agnovcrit (1).*

Probatur 1^a pars. Deo loquenti et jubenti credere et obedire certo tenemur, et quidem jure naturæ: Deus enim est veracissimus et infallibilis, ideoque intellectum nostrum ei subicere debemus: est supremus Dominus, ac proinde voluntatem nostram ipsius mandatis subicere tenemur. Atqui revelare idem est ac veritates a nobis credendas proponere: manifestat enim Deus aliquod verum ut mente, quantum possumus, illud capiamus, et ut voluntate et omnibus viribus mandatum revelatum, seu exterius promulgatum, exsequamur. Ergo revelationem amplecti strictissimo officio adstringimur: indifferentiæ enim circa revelationem divinam professio, idem proinde dicit ac plene independentiæ circa Deum jactatio.

Probatur 2^a pars. Nempe homo officio adstringitur *revelationem factam inquirendi*, si nondum eam agnovcrit. Quando Deus revelat hominibus, proponit regulam credendi et agendi; itaque revelationis factæ nullam curam habere idem est ac spernere regulam a Deo impositam, seu Deum ipsum contemnere. In hæc enim hypothese, Deus hominem alloqueretur, ei viam salutis ostenderet vellet, et homo Deo loquenti aures præbere detrectaret, viamque salutis divinitus ostensam sperneret. Ergo homo tenetur investigare an revelatio sit facta, ut eam amplectatur.

(1) Syll. Prop. 11, 17, XV, XVI.

Scholium. Vera religio revelata 1° non potest esse nisi *una*: Deus, summa veritas, nequit opposita ac pugnantia revelare, nec revelat nisi ut homo ad suum finem vero ac recte religetur. 2° Debet esse *perpetua*, ut constat ex indole veritatis: 3° Debet esse *immutabilis quoad essentiam*: veritas proprie dicta non potest mutari. Tamen nihil impedit quin omnis veritates religiosæ obscurius in una revelatione et distinctius in sequenti manifestentur, neque ut ritibus imperfectioribus perfectiones sufficiantur. Hanc ergo revelatam religionem, quæ est una, perpetua et immutabilis, homo amplecti tenetur.

157. — THESIS V. *Tamen ut homo officio amplectendi revelationem adstringatur, necesse est ut certo sciat illam esse divinam.*

Nota. Agitur de aliqua revelatione quæ ut divinitus facta proponitur, seu de selectu religionis vere divinitusque revelate, inter illas plurimas quæ ut divinas sese offerunt.

Probatur. Homo ad credendum rationabiliter adduci nequit nisi per iudicium certum de credibilitate objecti: iudicium enim incertum non esset sufficiens ad credendum fide certa, siquidem tunc daretur actus humanus sine motivo sufficiente (1), et sic homo non se regeret ad rationis normam. Sed iudicium de credibilitate objecti, nempe de existentia divinæ revelationis est id quo humana voluntas inducitur ad credendum fide divina, que per se est certissima, ac proinde ad se subieciendum omnibus præceptis revelatis: fides enim divina fundatur in auctoritate Dei revelantis: ideoque ante assensum fidei christianæ scire debemus Deum revera hominibus locutum fuisse, iudicium igitur de hoc facto est motivum quo determinatur ad credendum. Ergo ut homo rationabiliter se subiciat divinæ revelationi debet habere certitudinem in evidentiâ objectiva ipsius facti revelationis fundatam.

158. — *Scholium.* Agitur de certitudine acquisita, non per *evidentiam veritatis*, ut dici solet, verum per *evidentiam credibilitatis*. Aliquid est *evidenter verum* quod vel in

(1) Vide Suarez, de fide, dist. VII.

se vel in suis principiis videtur; *evidenter vero credibile* est id quod non videtur nec in se nec in suis principiis; dicitur enim evidens evidentia extrinseca (I, 247); habet tamen tot et tam gravia testimonia ut quilibet vir sapiens merito id credere debeat. Certitudinem revelationis itaque assequimur per argumenta non intrinseca, sed extrinseca, siquidem agitur de *facto*, quod non nisi per testimonium probari potest.

159. — THESIS VI. *Inter alia motiva credibilitatis, miracula et prophetie pariunt omnimodam evidentiam credibilitatis de divina revelatione quam confirmant.*

Probatur. Revelatio est certo divina si præ se fert manifestam et minime ambiguum Dei subscriptionem, ac veluti sigillum authenticum; atqui miraculum et prophetia, in confirmationem revelationis quæ ut divina proponitur, facta, sunt manifesta et minime ambigua confirmatio divina. Ergo...

Major non eget probatione: edictum enim alicujus principis dicitur authenticum quando vero ac non simulato principis sigillo confirmatur; documentum hoc signo munitum plenam fidem facit.

Probatur min. Miraculum, ut constat ex probatis (11, 94), est signum omnipotentis divinæ; et nullo negotio probari potest prophetiam esse signum omniscientiæ Dei: agit enim de prophetia modo certo et affirmativo facta de re quæ in causis naturalibus præscribi nequit ante eventum: itaque nec in se nec in suis causis naturaliter videri potest objectum prophetiæ. Ergo ad illa vaticinia requiritur scientia vere supernaturalis seu plane divina.

Sed ex hypothesi miracula et prophetiæ sunt in confirmationem revelationis quæ ut divina proponitur. Agitur ergo 1° de revelatione quæ proponitur ut divina; puta de christiana et mosaica; et 2° hæc doctrina sic proposita miraculis et prophetiis eventu comprobatis firmatur. Inde hæc revelatio habetur ut edictum sigillo ipsius Dei stabilitum.

Atqui sigillum illud a nemine potest simulari, quandoquidem ad id requireretur omnipotentia. Ergo revelatio miraculis et prophetiis confirmata est evidenter credibilis.

160. — *Scholium.* Inter motiva credibilitatis, alia sunt extrinseca, ut miraculum et prophetia, alia intrinseca. Intrinseca per se evidentiam non pariunt, sed probabilitatem; si evidentiam proprie dictam gignere valerent, jam revelatio divina foret evidens *evidentia veritatis*. Doctrinæ enim perfectio, saltem quatenus detecta, *persensa et veluti librata a ratione humana* arguere non valeret causam divinam ac supernaturalem: motivum enim assentiendi est *judicium* de hac perfectione, quod subjacet regulis naturalibus: sed regulæ naturales nequeunt positive perfectionem divinam comperire ac metiri.

Motivum intrinsecum habemus in duplici prerogativa divinæ revelationis, quæ est 1° verissima doctrina sine admixtione alicujus falsitatis, 2° sancta et pura, ut omnia quæ doceat sint honesta, et nihil approbet quod turpe sit, atque etiam ut omnia tradat quæ ad recitandam vitam necessaria sunt et sufficient. Tamen hæc sola tessera divinæ revelationis jam sufficeret ad repellendas omnes falsas religiones, quæ semper peccant aut contra aliqua præcepta sanæ ethicæ rationalis.

CAPUT II

DE OFFICIIS HOMINIS ERGA SEMETIPSUM.

161. — Homo a Deo naturam perfectibilem recepit, ideoque voluntas Dei fons omnium officiorum est, quæ ad hujus naturæ perfectionem se referunt. Sed hanc perfectibilitatem cognoscit homo, et media illam perficiendi, sicut et propriam ad id capacitatem, non ignorat: itaque erga semetipsum quibusdam officiis devinctur. Jam vero cum natura humana constet corpore et anima simul conjunctis, duplicis ordinis sunt officia hominis erga seipsum: alia scilicet ad animam, alia ad corpus spectant.

ARTICULUS I.

De officiis hominis quoad animam.

162. — Perfectio animi intellectu potissimum et voluntate comprehenditur, quæ sunt facultates quarum anima sola est subjectum (11, 151). At facultates perficere nihil aliud est quam easdem ad proprium finem propriique boni adeptionem dirigere. Proprium bonum intellectus est verum, propriusque ejus finis est veritatis adeptio; perfectio voluntatis in eo est ut juxta normam rationis bonum persequatur et malum aversetur; ejus finis est summi boni adeptio.

I. — De officiis quæ ad intellectum spectant.

163. — Intellectus perficitur dum in cognitione veritatis crescit, ideoque homo ad quamdam cognitionem veritatis tenetur, secus nullo officio devinceretur quoad intellectum. Sed, ut constat ex dictis, anima humana debet suum finem ultimum persequi, indeque illum callere, et media ad hunc adipiscendum necessaria non ignorare.

Quædam ergo sunt quorum cognitio ad omnes homines spectat, qualia habentur essentialia religionis et morum principia, quibus prælucentibus, ad finem ultimum pervenire possumus. Itaque stricto jure homines, generatim sumpti, ad eam scientiam adipiscendam tenentur, quæ vulgari industria obtineri potest, et sine qua homo debitum finem non cognosceret, nec actiones suas ad illum referre valeret.

Ad altiorem scientiam, quæ arduo labore acquiritur, non tenentur omnes homines, licet scientia sit bonum valde exoptandum et rationi convenientissimum. Eatenus homo ad hanc extensorem cognitionem acquirendam obligaretur, quatenus, ratione status in quo forte versaretur, munere suo sine illa perfungi non posset; debet enim homo operam dare iis omnibus quæ ad suum munus rite obeundum sunt necessaria. Si enim a Deo vocatur ad illud munus, officio erga Deum vocantem ligatur; si illud munus ad bonum aliorum hominum spectat, officio erga

alios homines ligatur ille qui voluntate propria aut voluntate aliorum hominum suscepit illud ministerium.

II. — De officiis ad voluntatem spectantibus.

164. — Finis adæquatus voluntatis est summum bonum, seu Deus sub ratione boni; quapropter ordo naturæ postulat ut voluntas se assidue dirigat promovendo eam ad hujus boni adeptionem. Præterea idem ordo naturæ exquirat ut in rebus diligendis ordinem excellentiæ et dignitatis servemus: dictat enim recta ratio eundem locum in nostra dilectione rebus deberi quem habent in nostra existimatione. Sed Deus certo est super omnia alia bona amabilis, quæ dignitate et excellentia infinite supereminet.

Ergo 1° minime dubium est quin jure naturæ voluntas Deum præ omnibus bonis debeat persequi.

2° Manifestum est etiam voluntatem cætera bona appetere et consecrari non posse, nisi quatenus aut jurant ad adeptionem supremi boni aut saltem nos ab illo summo bono non avocant. Si aliter operaretur voluntas, ipsum ordinem naturæ convellere niteretur, ideoque esset perversa, scilicet de naturali et recto tramite deflexa, et ab obligatoria agendi norma aversa. Inde etiam colligitur quod si voluntas bonum aliquod de se juvenas ad supremi boni adeptionem persequeretur propter motivum aliquod aversivum ab illo summo bono, etiam perverse operaretur, utpote bonum finitum ac interibile pluris faciens quam bonum infinitum et essentielle: esset ergo actus voluntatis contra normam rectæ rationis.

Igitur voluntas debet 1° actiones suas ad ultimum finem assidue referre, 2° quicquid ab illo fine averteret repellere, 3° motiva recta, nempe non eversiva ordinis naturæ, sibi proponere in agendo, 4° conpensitativa ad bonum sensibile deordinate inclinantem frenum imponere, ideoque quodcumque nos misere defigeret in bono sensibili, illi arripere.

165. — Juxta Kantium, non alio motivo determinari debet voluntas ad agendum nisi ex solo intuitu observantiae legum: motivum voluntatis non esset *purum* nisi quando est *ipsa legis observantia*, nulla habita ratione

alterius boni nobis ex actione obtenturi : quamobrem Rationalistæ alii, assecla hujus Rectoris, communiter docent officia propter semetipsa esse præstanda, ita ut qui spe remunerationis aut metu poenarum determinaretur ad operandum, ab ipsa honestate descisceret.

Doctrina illa est falsa 1° quia actionem referre ad Dei gloriam est ratio perfectissima agendi; gloria Dei est certo motum longe nobilissimam verecundia legis, qua talis; hæc enim ratio agendi, ut ex dictis constat, ordini plene congruit, et intentioni divinæ respondet. Ergo honestas non postulat ut solo motivo Kantiano voluntas impellatur ad operandum.

2° Legibus, tum naturali tum positivæ, conjungitur sanctio. Ergo Deus ipse legislator, et omnes qui potestatem legiferam exercent, declarant metum poenarum et spem præmiorum non esse motiva aliena ab honestate.

ARTICULUS II.

De officiis hominum in ordine ad corpus.

166. — Corpus suo modo concurret ad associationem finis homini præstituti, ideoque homo corporis vitam, integritatem valetudinemque tueri tenetur. Ex altera parte viribus corporis uti debet homo ut finem sibi a Deo in hac vita assignatum compleat. Inde generaliora hominis officia in ordine ad corpus sunt : illud *servare* eoque *uti*.

167. — Thesis I. *Jure naturæ prohibitum est directe et ea intentione se interficere.*

Probatur. Suicidium est injuria Deo facta, iniustitia contra societatem, et magnum detrimentum illius qui violentas sibi manus infert. Ergo jure naturæ prohibetur.

Probatur antecedens. 1° Est actus Deo injuriosus : nam 1° Deus solus est supremus Dominus vitæ et mortis : sed ille qui se propria voluntate interficit illud Dei dominium arripit; rem enim soli Deo subjectam absque auctoritate destruit. 2° Homo debet officia sua erga Deum præstare; sed dum de vita sua quis disponit, jam Deo denegat officia que præstare tenetur. — Ergo suicidium manifesta injuria Deum lædit.

2° *Suicidium lædit jura societatis*, nam qui sibi mortem consciscit, societati membrum utile cum magno scandalo eripit : debet enim, aut operibus, aut saltem constantia animi, ad bonum societatis aliquid conferre; sed illi eripuit hæc omnia, imo pessimum exemplum induxit. Ergo lædit jura societatis.

3° *Sibi infert maximum detrimentum*; nam 1° existentia est magnum bonum, cum sit fundamentum bonorum præsentium et futurorum. 2° Dum læsit jura Dei, se obnoxium reddidit vindictæ divinæ, quæ acerbissimis tormentis afficit sotes.

Ergo ex hoc triplici capite constat suicidium jure naturali prohiberi.

168. — *Corollarium.* Ergo etiam non licet membrorum et corporis integritati et valetudini attentare, nisi id necessarium sit ad corporis salutem, ut si medici membri rescisionem judicarent necessariam ad vitam servandam.

169. — *Scholium.* Diximus in thesi *directe et propria voluntate*, nam quando justa causa subest, potest quis aliquid facere vel committere, ex quo probabiliter vel etiam certo se peritum noscit. Tunc homo non se interficit, sed intuitu altioris boni, ad quod procurandum aliqua virtute movetur, sinit se interim : sic, v. g. : peste laborantibus deservire licet, cum evidenti periculo mortis; etc : ratio est quia homini non est prohibitum ne vitam suam periculis unquam exponat.

170. — Thesis II. *Mortificatio christiana jure naturæ consonat.*

Probatur. Jus naturæ postulat ut corpus animo subjiciatur : rationis enim imperio se subigere debet homo (83) : atqui sensus corporei quandoque viam aperire conantur vitis, ita ut animum in eorum servitutum rodigere attentent : si libere ardeat cupiditas, ferveat imaginatio ac vires corporales visis et auditis inflammari sinantur, jam vitiorum turba copiosa animum ipsum invaderet eumque ditionis voluptatum faceret. Ergo homo salutis animæ providere potest, refræmando sensus, vires corporis debilitando, ita ut totum suum esse sub jugo rationis redigat.

2° In statu naturæ lapsæ seu vitæ præsentis viget con-

flictus inter rationem et sensum (32): est factum experientia eujuscumque hominis notum; atqui ordo nature postulat ut in illa pugna ratio victrix remaneat, ac proinde ut sua salutem quisque provideat, sensus rebelles sufficienter coercendo. Ergo licitum est sensus et omnes vires corporales ita coercere, et si necesse est, debilitare, ut vocem rationis non præfocent, ordinem naturæ non pervertant, et denique a salutis æternæ adptione nos non inhibeant.

171. — II. *De injusta aggressionem repellenda.* Ex officio tuendi vitam sequitur jus repellendi vim quæ corpori vel etiam animo detrimentum inferre conatur. Qua de causa hic queritur utrum liceat ad propriæ vitæ conservationem, injustam aggressorem occidere, vel singulari certamine cum aliquo congredi.

172. — THESIS I. *Licitum est occidere injustum invasorem ob defensionem vitæ suæ, integritatis membrorum et etiam pudicitie, cum moderamine inculpata tutela.*

Probatur 1^a pars, scilicet ad defensionem vitæ. Homo a natura jus habet ad vitam et reliqua bona sive animi sive corporis; et illud jus se tuendi profecto non amittit propter pravitatem alterius. Sed ex hypothesi jus illud servare nequit nisi pravum aggressorem occidendo: itaque tunc jus innocentis invasi habetur in conflictu cum jure injusti invasoris: agit pro utroque de discrimine vitæ.

Atqui jus illius qui non legit alterum, profrendum est juri illius qui enormiter lædere attentat, seu proximo exitum molitur. Ergo cum utrumque jus servari nequeat, licebit præferre jus innocentis: certo hic melior est conditio pacifici possidentis.

Probatur 2^a pars. Integritas membrorum est aliquod bonum ad vitam servandam necessarium: ergo, sicut licet vitam tueri, ita etiam quæ sunt ad vitam utilem et operosam necessaria.

Probatur 3^a pars. Licitum est mulieri, adolescenti, etc., pro defensione pudicitie invasorem occidere. Nam 1° pudicitia pluris merito æstimatur quam integritas membrorum: 2° quia in hac re est periculum peccati seu amissionis boni vitæ corporali superiori.

173. — *Scholium.* Si tamen aliter invasus posset e manibus invasoris se eripere, certo non posset hunc occidere; nam ad id requiritur conflictus inter jura ad vitam servandam ad bona æquivalentia. Præterea vim vi repellens excederet moderamen inculpate tutelæ, si plus damni inferret aggressori quam necesse sit ad se tuendum. Jus personæ invasæ præsidii causa acquiritur, ac proinde ambitu tuitionis continetur.

174. — THESIS II. *Jure naturæ illicita sunt privata certamina, quæ duella vocantur.*

Nota 1^a. Agitur de certamine duorum aut plurium privata causa et privata auctoritate suscepto, designato antea genere congregiendi, cum periculo occisionis, mutilationis vel vulneris. Quæ auctoritate publica inter hostes sunt, ut celebre illud Davidis cum Goliath, non sunt prohibita.

Nota 2^a. Jure ecclesiastico vetatur duellum sub pena excommunicationis.

Probatur. Homo in vitam nec suam nec aliorum jus ullum habet; sed in illis certaminibus vita ipsa committitur: ergo omnia argumenta superioris data (165) huc faciunt.

175. — *Scholium.* Duellum haudquaquam aptum est ad resarciendum illum honorem quem jactant pugnantes; nam hic honor est relatio ad alios homines, seu unice in eorum opinione residet. Sed vera existimatio hominum non determinatur per certamen singulare, sed per virtutes et honestatem; contra quam pugnat duellum. Itaque etiam si duellum esset in se licitum, certo duellantes operam perderent, seu scopum, quem sibi proponebant, nullo modo attingerent.

CAPUT III.

DE OFFICIIS HOMINIS ERGA CÆTEROS HOMINES.

176. — Omnes homines eandem naturam eundemque finem habent: eadem enim natura in singulis hominibus veluti iterata seu multiplicata conspicitur, et ad eundem

finem, omnibus æque præstitutum, promovemur. Ergo tum identitate naturæ, tum ratione ejusdem finis, quædam hominis erga cæteros homines officia sponte naturæ exsurgunt.

Sed præter hæc officia socialia quæ in ipsa identitate naturæ et communi fine fundantur, quædam ex propria hominis voluntate enasci possunt. Itaque agemus 1° de hominis erga alios officii essentialibus, 2° de officiis ex pacto enascentibus seu de contractibus.

ARTICULUS I.

De officiis naturalibus hominis erga cæteros homines.

177. — Officia illa quibus erga cæteros homines communi humanitatis titulo obstringimur, spectant vel ipsum proximum, prout est quædam persona, vel res seu bona ad ejusdem proximi vitam servandam necessaria. Considerabimus ergo officia, non modo erga personas, sed etiam erga res ipsas, seu quoad jus proprietatis.

178. — *THESIS. Alios homines quisque sicut seipsum diligere jure naturæ tenetur.*

Nota. Particula *sicut* non idem sonat ac *quantum*: prima importat similitudinem, altera æqualitatem. Amor quo quis se diligit, est forma et radix amicitie ad alios; unde amor proximi et amor sui sunt similes; sed non necesse est ut sint æquales.

Probatur. Omnes homines eandem naturam eundemque finem habent; atqui 1° ex unitate specifica naturæ communis sequitur ut affectus cujuslibet hominis in alterum tendat, « sicut in unum sibi », ut ait S. Thomas; aliter ordo naturæ non servaretur; 2° quatenus in eundem finem homines æque conspirant, ac proinde iisdem mediis egent, sequitur etiam quod, secundum ordinem nature, proximo eadem bona appetamus, quæ nobis volumus. Ergo debemus proximum diligere sicut nosmetipsos.

179. — *Corollarium I.* Ergo neminem lædere debemus sive in bonis vitæ, sanitatis et integritatis membrorum, sive tandem et præcipue in bonis animæ, quia secus non

diligeremus alios sicut nosmetipsos, ut per se patet: unde non modo homicidium, mutilatio, sunt contra jus naturæ, sed etiam furtum, quod in bonis fortune, scandalum et mendacium, quæ in bonis animæ, proximum lædunt; scandalum in vitia et peccata pellicit, mendacium a veritate, quæ est maximum bonum, alios abduci, et in deceptionem eosdem adducit.

180. — *Corollarium II.* Ergo qui injuste proximum læsit, debet, saltem quoad potest, damnum illico resarcire, seu homines læsos in integrum restituere.

181. — *Corollarium III.* Ergo indigenti proximo, etiamsi nobis inimicus sit, pro facultate nostra, subvenire debemus; amor enim otiosus et nihil agens, nullus merito reputatur. Ex principio superius probato immediate sequitur hoc effatum. *Alteri faciendum est, quod nobis factum merito velimus*: porro non modo injuriam pati nolumus, verum etiam bonis tum corporeis tum spiritualibus angere cupimus, quæ naturæ sunt consentanea; et hic nos urget, non titulus meriti specialis, sed titulus humanitatis, seu naturæ communis, quo proinde fruuntur inimici.

Sed officium proximo subveniendi potest spectare subsidium quod præstamus sine proprio incommodo, vel illud quod præstare non possumus sine proprio detrimento. Hoc auxilium certo nobilissimum est, tum quia est opus magis arduum, tum quia non semper lege naturæ est indictum.

182. — *De jure proprietatis.* Proprietas significat id quod est proprium alicujus entis: etymologice venit a *prope*, ac ideo, juxta vim nominis, jamquædam conjunctionem significat: qualitates alicui adjacentes dicuntur ejus proprietates, et illud cui adherent, dicitur subjectum proprietatis.

Per quædam analogiam, vox *proprietatis* usurpatur ad designandum dominium, quod aliquis homo habet respectu bonorum corporeorum quæ ad sui utilitatem sibi adsciscit.

Hæc apprehensio et conjunctio fit maxime per actus intellectus et voluntatis; sola natura rationalis esse potest subjectum juris ac domini: natura enim irrationalis nequit cognoscere quod suum est, et ideo non est capax relationis illius quæ constituit dominium. Quapropter proprietatis

est quædam conjunctio secundum cognitionem et voluntatem, seu rectum ordinem rationis: igitur proprietates pro dominio sumptæ, est id quod *prope* est, non materialiter, sed adjectæ alicui apprehendenti secundum rectam rationem et voluntatem.

Hoc modo sumptæ, proprietas, seu potius jus proprietatis, defini potest: *facultas perfecte disponendi de re aliqua ejusque utilitate*. Proprietates distinguuntur a *possessione*, quatenus possessio est actualis detentio rei, cum animo eam habendi tanquam propriam: si possessio cum proprietate conjungitur erit *legitima*; secus, nempe si nullo justi titulo fundatur, erit *illegitima*.

Dominium dividi solet in dominium jurisdictionis, quæ consistit in jure gubernandi subditos, et in dominium proprietatis, de quo solo hic agimus. Dominium proprietatis in genere est jus reale de re aliqua disponendi in commodum proprium, vel quoad substantiam rei, vel quoad emolumenta sola, vel quoad utrumque.

Dividitur in *plenum et non plenum*. Plenum est, quando quis potest perfecte disponere de re aliqua. Non plenum est, quando non potest de ea pro libito disponere, quia una pars pertinet ad unum et alia ad alium, ut, v. g., quando ad unum pertinet proprietates et ad alium usufructus. Hoc dominium subdividitur in *directum et utile*: *directum* est, quando quis habet proprietatem sine usufructu: *utile*, quando habet usufructum sine proprietate.

Et ex his divisionibus sequitur proprietatem proprio sumptam nihil aliud esse quam jus in re seu reale, per quod res alicui ita devincitur ut sine ipsius voluntate non possit fieri alterius: potest conjungi cum usufructu et ab ipso separari. Usufructus est jus utendi et fruendi rebus alienis, salva earumdem substantia, ideoque proprie constituitur in iis tantum rebus, quæ ipso usu non consumuntur, ut sunt vinum, triticum, pecunia, etc., de quibus usufructus a dominio non potest separari.

183. — THESIS I. *Jus proprietatis non oritur ex pacto neque ex legibus civilibus.*

Nota 1^a. Non agitur de solo usu rerum, circa quem nonne ambigere potest, quin fundetur in natura, cum homo

sit finis proximus et secundarius naturæ exterioris; sed agitur de dominio proprietatis stricte sumpto.

Nota 2^a. Nostris temporibus socialistæ et communistæ quædam systemata nonnullorum philosophorum ethico-rum e cineribus excitarunt, aientes proprietatis jus non ab ipsa naturâ proficisci, sed ex furto aliquorum cum damno reliquorum oriri.

Probat^{ur} 1^a pars. 1° Jus proprietatis quovis tempore apud gentes excultas reperitur, et historia nullum affert monumentum ad communitatem bonorum proprie dictam probandam, nec ullum vestigium facti, initio dispersionis familiarum, facti: atqui id quod reperitur semper et ubique quin ulla causa particulari explicari possit, a natura debet aliquo modo proficisci (I, 213). — Ergo jus proprietatis ex solo pacto humano non oritur.

2° Dominium est propter usum stabilem, seu est fundamentum necessarium hujuscæ stabilitatis; sed jure naturali homo habere potest usum stabilem: etenim 1° homo habet naturale dominium exteriorum rerum, quatenus est finis naturæ exterioris: res ergo externæ naturaliter subjacent homini: his de causis jam docet Arist. (I) possessionem rerum exteriorum esse homini naturalem. 2° Stabilitas possessionis non minus fundatur in ipso ordine naturæ: homo enim rebus naturæ, non in genere et in abstracto, sed talibus perpetuo eget, et ideo res determinata ad determinatum hominem modo stabili ordinem dicere possunt. Dominium hominis in naturam quod in abstracto est in humanitate, ut sic, est modo determinatum et concreto in singulis hominibus. Ergo et ipsum dominium non ex pacto unice oritur.

Præterea jus proprietatis etiam fundatur in jure divino positivo.

Probat^{ur} II^a pars. 1° Hæc sententia Montesquieu (2), Hobbesii et D. Thoullier (3), quam impugnavimus in hæc secunda parte propositionis, fundatur in falsa hypothesi de transitu hominum e statu sylvestri et segregæ ad sta-

(1) Polit. c. 5.

(2) L'Esprit des Loix, t. 3, l. II, ch. 15.

(3) Le droit civil français selon l'ordre du Code, l. II, t. 2, ch. 4.

tum civilem. At hypothesis hæc jam ab historia convellitur. Ergo ruit conclusio inde petita.

2º Leges civiles nequeunt opponi legi naturali neque disponere de rebus quæ ad societatem non pertinent; atqui 1º si communitas bonorum, ut volunt adversarii, in lege naturæ fundaretur, jam lex civilis proprietatem privatis tribuens opponeretur juri naturæ, quæ oppositio est quid absolute vitium; 2º si societas jure disponit de rebus naturæ exterioris, jam res illæ, ante ejusmodi legem, societati pertinebant, secus contra fas disponderet de rebus quæ illius dominio non subduntur; atqui, fatentibus ipsis adversariis, homines et familiæ bona externa possidebant antequam in societatem civilem convenirent. Ergo jus proprietatis, etiam in societate, non unice oritur ex legibus civilibus.

3º Id quod a sola libera hominis voluntate pendet, quin ullum in natura ipsa fundamentum habeat, non potest esse constans, universale, uniforme: si quidem esset uniformitas absoluta et constans, quæ tamen fortuita foret, utpote pendens ab actibus liberis innumerorum hominum, quod est manifeste impossibile. Atqui jus proprietatis reperitur constanter, uniformiter apud omnes gentes aliquo civili cultu præditas. Ergo jus proprietatis censendum est lex naturæ.

184. — *Corollarium.* Itaque jus acquirendi stabilem proprietatem quæ est necessaria ad existentiam servandam tuendamque, immediate oritur a natura; homo enim infirmitati, senectuti obnoxius, non modo presentis tempore, sed etiam in futurum tempus, sibi prospicere debet, saltem parentes pro infantibus; præterea homo vi naturæ præditus est facultate perficiendi arte sua res naturales: ergo etiam jure naturæ easdem sibi vindicare potest.

185. — THESIS II. *Factum primigenium quod jus proprietatis determinat, est humanæ activitatis exercitium.*

Nota Iº. Natura ipsa non actu adscribit determinatam proprietatem tali homini, sed jus vagum stabili modo acquirendi dominium indicit; quamobrem requiritur factum particulare ad jus illud determinandum. Queritur ergo in præsentii quodnam sit illud factum?

Nota IIº Jurisconsulti romani dicunt factum illud esse occupationem; economista recentiores, specificationem rei proprio labore peractam, quod eodem recidit: occupatio enim importat accommodationem objecti utilitati possidentis, seu specificationem labore peractam, et vicissim industria circa rem nemini pertinentem primitus exercetur.

Probatúr. Exercitium activitatis humanæ rebus concretis aliquam perfectionem novam tribuit vel tribuere potest, quæ proinde easdem obsignat nota talis personæ humanæ: effectus enim dicitur relationem realem ad effectorem. Atqui, in præsentii, effectus seu perfectio inducta cum re aucta et perfecta per activitatem humanam est aliquid unum. Ergo illud totum ordinem speciali modo dicit ad talem hominem cum exclusione aliorum.

Quoad *majorem*, adnotandum est rem aliquam non vi naturæ subjacere labori talis hominis nisi ab aliis aut nullo modo sit occupata et perfecta, aut omnino derelicta. Nam si fuisset labore alieius aucta et immutata, jam per novam occupationem primus possessor fructu sui sudoris injuste privaretur, qui absumeretur ab alio.

Ad *minorem* etiam advertendum est rem jam occupatam introitu laboris, non quidem peracti sed peragendi, etiam obsignari quadamtenus nota ipsius occupantis. Jam res ordinem potius dicit ad illum laborem suscipiendum quam ad activitatem cujuscumque alius hominis. Ergo humanæ activitatis exercitium est factum primigenium quod jus proprietatis determinat.

186. — *Scholium.* A sententia jurisconsultorum et economistarum non valde digredimur, quæ tamen prout sonat sumpta, et sine distinctione, non omni æquivocatione ac periculosa deductione caret.

187. — THESIS III. *Dominium hereditate transmitti potest.*

Probatúr Iº. Potest, et quidem jure naturæ, transmitti per *testamentum*. Legitimus enim possessor habet potestatem perfectam disponendi (180) ac proinde alienandi, destruendi et a fortiori donandi; atqui id quod possessor toto vitæ suæ cursu potest, poterit etiam in ipso mortis

articulo : est enim idem dominus eademque voluntas donandi, quæ non fit diversa propter instantem mortem.

Licet donatio illa effectum non sortiatur nisi accedente morte, tamen id non officit validitati actus tribuendi; ad donationem enim inter vivos, voluntas acceptantis sufficitur voluntati dantis, quæ potest statim deficere ab illa volitione: ita et voluntas legatarii sufficitur voluntati testatoris statim ac hæc voluntas deficit, aut potius immutabilis efficitur.

2° Filii etiam succedunt in bona parentum *ex intestato*. « Verum elementum organicum humani generis non tam est homo individuus quam potius familia, cujus pater est caput et provisor et rector. Ergo jus proprietatis sic patri a natura conceditur, ut eo non tam sibi quam integræ familiæ prospiciat. Cum igitur, patre pereunte, familia supersit, superest subjectum quod jure illo, determinatis rebus applicato, perfruitur (1). »

ARTICULUS II.

De officiis ex pacto enascentibus, seu de contractibus.

188. — Dominium importat, uti diximus, facultatem libere disponendi de re aliqua tanquam sua; ex altera parte officium diligendi proximum impellit ad facultates suas adhibendas in favorem aliorum, seu ad mutuum bonorum permutationem; inde enascuntur *contractus*.

I. De natura et varietate contractuum.

Contractus definiri solet : *Consensus duorum vel plurium in idem placitum aliquo signo sensibili expressus*. Igitur ad rationem contractus quatuor requiruntur :

1° *Cognitio rei* : nam si objectum de quo pactionem faciunt contractores, ignoraretur, nulla eviderent daretur circa illud actio voluntatis : voluntas enim in ignotum ferri nequit. Quamobrem error aut dolus in substantialibus validitati contractus opponitur.

(1) P. Liberatore, *Jus ind.* c. 4.

2° *Libertas* in contrahentibus, propter eandem rationem : contractus enim est actus voluntatis. Itaque vis et metus gravis irritum reddunt contractum violenter extortum.

3° *Mutuus consensus*, ut constat ex ipso conceptu contractus : hic mutuus consensus simultanee dari debet, nam conjungi voluntates necesse habetur; et debet exterius manifestari, ut compartii immotescere possit.

4° *Materia possibilis, licita et propria*, quia si est impossibilis physice vel moraliter, præstari nequit; si est illicita, conventio de ipsa officium naturale, quo turpe prosequi prohibemur, exstingueret; unde nulla obligatio fingi potest ad ea procuranda; denique si non est propria, in potestate contrahentium non est, qui proinde de ipsa pascisci non valent.

189. — Contractus dividitur in *verum* et *quasi-contractum* : est *verus* quando datur ex utraque parte consensus formalis seu expressus; *quasi-contractus* est qui ex ficto consensu oritur, quem scilicet lex positiva fingit adesse, seu præsumit ex facto aliquo : v. g. : negotiorum gestio, administratio tutelæ, etc. sunt quasi-contractus.

Contractus proprie dicti partiuntur 1° in *unilaterales* et *bilaterales* seu *synallagmaticos*, prout unam contrahentium partem tantum vel utramque obligant.

2° In *onerosos* et *gratuitos*. Piores sunt quibus utrique parti onus imponitur præstandi aliquid; posteriores qui unam tantummodo partem gravant. Onerosus est vel *commutativus* vel *aleatorius*. Prior habetur quando datur æqualitas inter datum et acceptum. Posterior vero si æquivalens ponitur in damni vel lucri, ex una saltem parte, periculo, quod ab eventu incerto pendeat.

3° In *nominatos* et *innominatos*, prout proprium nomen in jure obtinent, vel secus; v. g. emptio, locatio sunt contractus nominati. In jure Romano sunt quatuor contractus innominati : *do ut des; facio ut facias; do ut facias; facio ut des*.

4° In contractus *bonæ fidei* et *stricti juris*. Bonæ fidei hic appellantur contractus, non a recta conscientia, sed a benigna interpretatione ex æquo et bono concepta, quam hi contractus admittunt, licet id verbis non sit expressum.

Sunt *stricti juris* quando stricte interpretantur secundum verba expressa.

5° In *principalem* seu independentem, et *accessorium*, prout soli existere possunt, aut ab aliqua conventionne pendet, aut eam supponunt.

6° In *realem et consensualem*, prout non perficitur nisi per traditionem rei de qua convenitur, aut solo consensu absolvitur quin rei traditionem requirat.

7° Denique in *solemnem et non solemnem*, prout requirit certam solemnitatem lege prescriptam, vel secus.

190. — In quolibet contractu tria discerni debent: 1° *substantialia*, quæ essentiam cujusque contractus constituunt; 2° *naturalia*, quæ tacite insunt contractui, etsi in ipso expressa non sint; 3° *adventitia*, quæ adesse, vel abesse possunt ab arbitrio contrahentium, nec ordinario contractui insunt.

Itaque obligatio, quam parit quilibet contractus rite initus, se extendit, non modo ad ea quæ pacto exprimuntur, verum etiam ad omnia consecutaria quæ pro conventionis natura, postulant æquitas et usus: contrahentes enim cum bona fide agere censentur, ac proinde velle repuntantur non modo substantialia conventionis, sed etiam naturalia, seu id omne quod ab ea nasci solet.

II. Modus se conditio contractui adjecta atque extinctio obligationis ex contractu emergentis.

191. — *Modus contractui adjecti potest*, addens aliquid in onus aut favorem unius partis; item *conditio* quæ contractum plerumque suspendit donec ipsa impleatur; hæc computantur inter adventitia contractus.

1° Modi contractibus præficiuntur tum ad *diem* obligationis implendæ determinandum, tum ad *pænam* resiliendi indicendam, etc.; servandi sunt, nisi aut substantiæ contractus repugnent, aut sint turpes vel impossibiles, quo casu pro non adjectis habentur.

2° *Conditio* est 1° *suspensiva* vel *resolutoria*: prior habetur quando ab ejus impletione pendet existentia obligationis; posterior, quando per ejus eventum resolvitur contractus;

2° Est *expressa* seu *facti*, quando in contractu verbis

enuntiantur; *tacita* seu *legalis* aut *juris*, quando ex natura contractus vel ex dispositione legis adesse presumitur;

3° Est *potestativa* vel *casualis*, prout pendet a libera voluntate contrahentis, vel secus;

4° Est etiam *honestæ vel turpis, possibilis vel impossibilis, etc...*

192. — *Extinguitur obligatio ex contractu emergens*:

1° *Executione rei* circa quam pacto versatur, id est per *solutionem*, seu per prestationem rei debitæ, executionemque facti promissi aut alias debiti: sic contrahentes oneri suscepto satisfaciunt.

2° *Condonatione*, quæ est actus quo creditor debitori suo debitum remittit; si contractus est bilateralis, utriusque partis consensus exquiritur: condonatio executioni æquivalet; quisque enim potest jus, quod acquisivit, in alteram partem contrahentem transferre, saltem in iis omnibus quæ ad bonum publicum non spectant, aut etiam quando non agitur de contractu natura sua indissolubili.

3° *Interitu rei debite*: quo casu ad pactum implendum adstringi nemo potest: nulla enim obligatio obiectum impossibile respicere potest. Si tamen culpa debitoris res debita interiret, ad aliam partem compensandam teneretur. Si potentior vis executionem contractus impediret, res fieret impossibilis, ideoque haberetur ut perita.

4° *Novatione* seu substitutione novi debiti veteri debito, quod sic extinguitur: æquivalet novatio solutioni.

5° Si contractus sit cum conditione resolutiva, extinguitur obligatio unius partis, quando hanc conditionem altera pars non implet: injustum enim foret ut una pars onere gravetur in favorem illius quæ datam violavit fidem.

III. De contractibus in specie.

193. — De contractibus in specie spectatis non disputamus, quia in eorum determinatione et obligandi formis jus positivum se ubique immiscet; ideo ad ethicam naturalem non adequate pertinent. Ergo eorum pertractatio, non manca sed plena, theologiæ morali et juri, tum canonico tum civili, adjudicari debet.

Præcipui contractus onerosi sunt: *venditio et emptio*,

locatio et conductio, societas, cambium, census. quibus adduntur nonnulli contractus, tum subsidiarii, *fidejussio, pignus et hypotheca*, tum aleatorii, *assecuratio, sponsio, loteria, ludus*. — Contractus gratuiti sunt: *promissio, donatio, commodatum et precarium, depositum et sequestrum, mandatum et gestio negotiorum, denique mutuum.*

Verum ad illum ultimum contractum quod attinet, questio non parvi momenti de usura lactoria in presentii tractatione prætermitti non debet: nam ad jus naturale præsertim pertinet.

Usuræ nomen venit ab *usu*, quatenus aliquis dat ad usum. In stricto sensu, usura locum habet in mutuo, et sumitur sive pro ipso contractu et objecto contractus, sive pro lucro quod ex tali contractu percipitur; et in hoc ultimo sensu hic usurpatur: est ergo lucrum immediate ex mutuo proveniens.

Quod mutuo datur, vocatur *sors* sive *capitale*; quod ultra accipitur dicitur *usura*, seu *foenus* vel *lucrum* ultra sortem.

De hæc ergo usura querendum est utrum vi juris nature sit illicita?

Ad hujus questionis enodationem prænotandum est: 1° Cuique rei inesse quamdam valoris quantitatem quæ vocatur *pretium* intrinsecum;

2° Commutationes quandoque fieri non posse inter res et res, sive quia res singule cum singulis comparandæ essent, quod difficile est, sive quia res quedam stabiles, v. g., domus, prædia asportari nequeunt, sive denique quia res mobiles, sine magno incommodo et periculo transferri alio non possent. Inde introducta est pecunia, quæ est communis cæterarum mercium mensura, et definiti potest: merx ad cæterarum valorem designandum et transvehendum destinata;

3° Usum pecunie cum dominio confundi, nam pecunia est res fungibilis, quæ assumitur dum adhibetur.

194. — THESIS. *Usuræ lactoriæ sunt jure naturali illicita.*

Nota. Jure divino positivo et ecclesiastico usura certo est prohibita.

Probatur. 1° Illicitus est jure nature modus acquirendi quo, si permissus foret, facile absorberentur egentium fortuna; atque per usuras lactorias id fieret; sensim enim mutuatarii solvendo usuras omnia perderent. Ergo (1) per usuram aliquis non laborando fructum laboris egentium exsorberet.

2° Naturalis æquitas non permittit ut, in commutatione, et in quolibet contractu bilateralis, plus detur quam accipitur, seu ut æqualitas non servetur: utraque enim pars ad tantumdem præstandum adstringitur. Atque fenerator vi contractus mutui aliquid exigunt præter sortem seu datum. Ergo destrunt æqualitatem alicujus contractus bilateralis: mutuum enim ad illud genus contractuum evidenter revocatur.

3° Ut licite possit exquiri lucrum aliquod, debet illud exigi ex aliqua re, quæ eo ipso, quod ob lucrum detur, non datur gratuito; atque in mutuo nihil est pro quo lucrum exigi possit. 1° Nihil pro translatione domini rei mutuatæ in mutuatarium: id compensatur per sortem redditam; neque 2° pro usu rei mutuatæ, nam usus pecunie cum dominio confunditur: unde usus nihil addit dominio. 3° Nihil pro commodo, quod ex mutuo mutuatarii habet: commodum enim stat in usu; neque 4° pro labore et actu mutuandi: hic enim labor nullius momenti est. Tandem 5° nihil exigi potest pro obligatione non repetendi pecuniam mutuatam, nisi post certum tempus, quia seclusis ad periculo sortis, ad lucro cessante, hæc obligatio non est pretio æstimabilis. — Ergo *titulo solius mutui* nihil exigi potest supra sortem.

195. — *Scholium* I. Quandoque pecunia habetur ut instrumentum quo commercium exercetur; et tunc lucrum aliquod ex pecunia jure decerpi potest, servato tamen dominio pecunie pro mutuante cui unice periret, si forte pereat: tunc contractus mutui in contractum societatis transit, in quo alter operam alter pecuniam, ejus dominium in alteram partem non transfertur. Sed lucrum illud non venit ex eo quod pecunia per se censeretur fructifera: per se enim est sterilis, et fit fructifera solummodo per

(1) Schmalzgrueber, Jus eccl. 1, v, t. 19.

industriam possidentis, et injustum foret alterius industriæ sibi fructum usurpare (1). Tamen nonnulli cum tenuissima probabilitate censent pecuniam mutuo traditam divitibus, non autem pauperibus, esse fructiferam, quia non datur ut vivant divites, sed ut fiant ditiores: sed hæc ratio est figmentum, ut constat ex dictis.

196. — *Scholium II.* Tamen sunt plures tituli extrinseci ex quibus usuræ peti possunt: 1° *Dammum emergens*, nam nemo tenetur damnum gratis subire; 2° *lucrum cessans*, quia non ratione mutui, sed ratione alicujus extrinseci quod pretio æstimabile est aliquid præter sortem exigitur; 3° *periculum sortis*, si est verum ac probabile, vel sors nonnisi magnis molestiis aut expensis sit rependa: periculum est mutuo extrinsecum, et mutuans non tenetur illud subire gratis: 4° et probabilis *titulus civilis*, nempe statutum principis taxationem legalem determinantis. Ratio hujus tituli est quia societas, hodie præsertim, non potest subsistere quin multiplicentur contractus mutui ad commercium alendum absolute necessarij; porro, ad hanc multipliciter quæ in commune bonum maximo opere conducit, non sufficit christiana charitas: fœnus illud est ergo premium a lege ipsa cautum: tributum mutuuario imponitur a legislatore, emolumento quod ille ex mutuo trahit, consentaneum. Porro ex alto dominio quod princeps habet in bona subditorum, potest ad bonum publicum vectigalia exigere præstanda sive sibi, sive illis qui operam navant reipublice; quare ergo non posset ex causa pariter publica jus concedere alteri a suis subditis aliquid *ex mutuo* exigendi, non quidem *vi mutui*, sed *vi statuti* (2); 5° *conditio pœnalis*, seu pactum quo mutuarius se ad aliquid dandum subicit per modum pœnæ solvendum, si tempore præfixo sortem non reddat: muleta non exigitur *vi mutui*, sed propter moram culpabilem mutuarii.

(1) Liberatore, Jus ind. c. iv, s. 3, n. 76.

(2) Vide Taparellium, Saggio theorel, di diritto nat. d. iv, c. 4, § 6.

SECTION II

Jus publicum.

107. — Cum in hæc parte de juribus specialiori modo agitur, operæ pretium est conceptum juris distinctiori modo declarare. Voci *jus* assignari solent variae etymologia:

1° Jurisconsulti generatim docent jus à *jussu* suo *juvendo* derivari: in hoc sensu jus idem diceret ac lex.

2° Secunda derivatio est ut jus, sicut sentit Ulpianus, a justitia denominetur, aut juxta S. Isidorum, per syncopen a voce *justum* efformetur: tunc jus idem significaret ac justum et æquum, quod est objectum justitiæ.

3° Ab aliis (1) concepitur ut nomen primitivum quod est radix justitiæ: hæc nominis interpretatio superiori non opponitur, si conceptus reales consideremus, nam justitia a jure derivat in ratione objecti, ac subinde in genere causæ finalis, licet justitia sit causa efficiens sui objecti, seu juris;

4° In vernaculis linguis, jus (droit, diritto, drecho, etc.) a verbo latino *dirigere* venit, et exinde directionem seu ordinationem rectam primitus significare videtur. Equidem, ut constat ex dictis (134), jus fundatur in ipsamet rerum essentiali ordinatione ad finem ultimum: hæc enim ordinatio est fons omnium officiorum et jurium.

Illæ distinctæ derivationes, si probe intelligantur et applicentur, inter se nullam oppositionem important: jus enim invenitur in lege, lex in justis et æqui ambitu continetur, sicut æquum et justum in recta ordinatione ad finem, præcipue ultimum, reperitur.

Passim juris nomine venit etiam ipsa ars, sive scientia jurium, id est, legum; quemadmodum medicinæ nomen initio impositum est ad significandum medicamentum, deinde denominatione ab objecto ad habitum scientiæ translata, vox illa ad significandam ipsam artem que medicamenta hujusmodi applicare docet, accommodata est.

Jam vero jus potest considerari tunc in se, id est objec-

(1) Schmalzgrueber, Jus eccl. præul.

tive, seu materialiter, tum formaliter seu in aliquo sub-
jecto, et quidem late vel stricte. « Jus, ait Suarez, inter-
dum significat moralem facultatem, aliquando vero legem
quæ est regula honeste operandi et in rebus quandam
æquitatem constituit, vel est ratio ipsius juris priori
modo concepti (1). » In lato sensu ad jus subjectivum duo
pertinere videntur : 1° ut illud quod alteri debetur, im-
pleamus; 2° ut illud quod ab aliis debitum nobis est, exi-
gere possimus : hinc jus, sic late acceptum, dispesci potest
in obligationem seu *officium*, et *moralem potestatem* seu
jus significatione strictiori et vulgari acceptum (108).

198. — Sed jura et officia, nempe ea omnia quæ actione
sua homo præstare tenetur aut exigere ab aliis jure po-
test, ex relationibus pendent, quibus instruitur. Hæc jura
concipimus prout homo, cum aliis aliquo vinculo speciali
conjunctus, illa exercet ad finem communem assequen-
dum : cui conjunctioni a natura ipsa ordinatur per ali-
quod principium subjectivum quod *instinctus sociabili-
tatis* appellari solet.

Jam vero hic instinctus, qui se dilatare, quantum
potest, intendit, hominem ordinat 1° ad societatem do-
mesticam et quidem primitivam, ut videbimus; 2° ad socie-
tatem civilem quæ bona sponte nature appetenda affert;
3° ad societatem religiosam, qua homo juratur ad finem
ultimum obtinendum; denique 4° ad societatem interna-
tionalem, quam designabimus velut primis lineis; itaque
in quatuor articulos præsens caput partiemur.

ARTICULUS I.

De societate domestica.

199. — Societas generatim sumpta potest definiri :
*Junctio plurium in communem aliquem finem suis actibus
conspirantium*; aut aliis verbis : *Unio eorum intelligenti-
æ et libertate preditorum in prosecutionem alicujus boni
communis concorditer conspirantium*. Itaque quatuor sunt
elementa entis socialis : 1° unitas finis seu boni commu-

(1) De leg. l. 1, c. 11.

nis; 2° concordia intelligentiarum; 3° unio voluntatum,
quæ in societate est pars formalis : 4° coordinatio me-
diorum.

Societas, quæ *persona moralis et juridica appellari
solet*, est *perfecta* seu completa vel *imperfecta*. prout 1° in
semetipsa habet media sufficientia ad suum finem obtinen-
dum, necnon 2° hic finis totam activitatem humanam ali-
quo modo exposulat, vel secus. Media, ut per se patet,
determinantur ex proportionem et sufficientia quam habent
ad finis assecutionem.

Societas domestica, cum civili et religiosa, sunt socie-
tates complete, quia aliquo modo ad integram hominis
personalitatem spectant. Homo enim, vi societatis domes-
ticæ quandam perennitatem habet et debitum comple-
mentam, in quantum persona individua est. Sed hæc so-
cietas completa quoddam totum est ex tribus simplicioribus
societatibus, nimirum *conjugali, paterna, herili* cons-
tans : in hac enim societate reperiuntur relationes ab ipsa
natura determinatæ 1° inter virum et uxorem, 2° inter
parentes et liberos, 3° inter dominum et famulos

§ I De societate conjugali.

200. — Societas conjugalis ex duabus personis diversi
sexus coalescit, quæ constanti quadam conjunctione inte-
gram et completum principium efformant propagationis
generis humani : *Erunt duo in carne una*. Hic actus quo
vir et mulier junctione constante se associant, dicitur
matrimonium, quod societatem conjugalem, ex hoc actu
enatam, etiam significat.

Matrimonium, secundum etymon, derivatur à vocabu-
lis *mater* et *munus* seu munus, quasi sit matris munus :
et id quia ad prolem, cujus generandæ et educandæ causa
institutum est matrimonium, magis concurret mater quam
pater; nam, ut dicitur in jure (cap. fin. de conv. inf.):
« Proles matri ante partum onerosa, in partu dolorosa,
post partum laboriosa esse noscitur. » — Appellatur etiam
conjugium, quia conjuges, quasi *sub uno jugo* constituan-
tur, *connubium* et *nuptiæ* ab obnubendo, quia pudoris
gratia puellæ faciem suam velabant, exemplo Rebecca,
dum viris tradebantur.

Definiri solet: *Viri ac mulieris legitima conjunctio, individuum vite consuetudinem retinens* (1), in qua definitione indicatur 1° *essentia* matrimonii, que in vinculo consistit, 2° *proprietates*, quæ sunt unitas et indivisibilitas, 3° *conditiones* sub quibus solum iniri quit matrimonium: de his tribus successive agemus.

I. De essentia matrimonii.

201. — In matrimonio sex diversa inveniuntur: 1° mutus consensus; 2° traditio corporum mutua; 3° vinculum quoddam ex hoc consensu et traditione ortum; 4° obligatio mutua ad reddendum debitum, quæ nascitur ex ipso vinculo; 5° jus reciprocum ad hoc petendum, quod surgit ex obligatione hac; 6° denique usus et consummatio matrimonii.

Consummatio matrimonii ad integritatem matrimonii quidem pertinet, non autem ad ejus substantiam: *Nuptias*, inquit Ulpianus, non *conculcibus*, sed *consensus* facit: sed alie conditiones ad matrimonii adequate spectati substantiam pertinent.

202. — Finem adequatum matrimonii constituit 1° prolis susceptio ejusque complementum, nempe prolis susceptio sustentatio et educatio; 2° mutuum auxilium conjugum, seu communis vite societas, officia quæ sibi mutuo conjuges præstant.

203. — THESIS I. *Nuptiæ honeste sunt et naturæ hominis consentaneæ.*

Probatur. Illud est honestum 1° quod propagationi et conservationi generis humani necessarium est, atque 2° insolationi hominibus innata, non modo sensibili, sed etiam rationali, respondet: propagatio generis humani est ordinatio divina, et Deus auctor naturæ inclinationem innatam ipse indidit, quam tamen ratio, dominatrix in homine, dirigere debet. Itaque Deus vult medium ad illam propagationem necessarium, quod exinde est honestum. Atqui connubium 1° est necessarium propagationi et con-

(1) Schmalzg., Jus cal. tit. de spons. n. 227.

servationi generis humani; 2° respondet conformationi sive physiologicae sive morali utriusque sexus. Ergo est conforme ordinationi divinae, seu est honestum.

204. — THESIS II. *Matrimonium requirit mutuam conjugum dilectionem.*

Probatur. Societas conjugalit in eo consistit quod ex duabus personis humanis, seu entibus moralibus, una veluti periciatur; sed id mutuam perfectamque amicitiam evidenter requirit; entia enim moralia, qua moralia sunt, non nisi dilectione invicem attrahuntur, et actu voluntatis ita copulari possunt, ut una persona moralis, vi hujus vinculi, enascatur ex pluribus personis physicis.

205. — *Scholium I.* Hæc dilectio non tam venustate corporis quam animo concieri debet; secus a ratione nullo modo penderet, sed instinctu quodam ingeneraretur.

Scholium II. — Licet matrimonium sit honestum, tamen coelibatui, virtutis amore suscepto, non est anteponendum, præsertim post genus humanum satis propagatum. Etenim qui libertate circa private vite dispositionem utitur ad virtutem eximio modo excolendam, qui suum corpus ita spiritui submittit ut vitam quasi angelicam ducat, qui commodis conjugii valedicit ut ab illius status oneribus non gravetur cum detrimento virtutis, est certo laudandus, siquidem nulla obligatio nubendi quemquam ligat.

206. — Matrimonium novæ legis, inter fideles contractum, est vero et proprie *sacramentum*; Christus enim contractum naturalem quo constituitur societas conjugalit evexit ad statum et dignitatem sacramenti, ita ut contractus ille inseparabilis plane evadat ab ipso sacramento (1), ei contractui dedit Christus virtutem sanctificandi contractantes rite dispositos.

Itaque fideles baptizati matrimonium contrahere nequeunt quod verum sit ac validum in ratione contractus, et tamen rationem sacramenti non habeat (2).

Ex dictis de insolubili conjunctione contractus et sacra-

(1) Syll. Prop. LXX, LXVI.

(2) Syll. Prop. LXXII.